

UN TRATAT NEOLATIN DE ANATOMIE A DINȚILOR

ANA-CRISTINA HALICHIAS
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
Universitatea din București

1. Principala victimă a revoluției științifice din secolele al XVI-lea și al XVII-lea a fost monopolul deținut de latină ca limbă a învățământului academic și a publicațiilor științifice. Și totuși această limbă a continuat să fie întrebuintată vreme îndelungată ca *lingua franca* în anumite domenii, unul dintre acestea fiind cel al medicinei. Cel puțin până la sfârșitul secolului al XVIII-lea au fost publicate în latină multe tratate importante de medicină, având drept autori profesori consacrați, dar și medici practicieni.¹ O asemenea lucrare este opusculul scris în secolul al XVI-lea de medicul italian Bartolomeo Eustachi, intitulat *Libellus de dentibus*.

2. Bartolomeo Eustachi² (1500 sau 1514–1574) sau, latinizat, Bartholomaeus Eustachius, este considerat, pe bună dreptate, unul dintre cei mai mari anatomici ai tuturor timpurilor. El a extins cunoștințele despre anatomia urechii, studiind toate detaliile urechii interne (ciocanul, nicovala, scărița și cohleea), redescoperind și descriind corect acea cale de legătură dintre faringe și urechea medie numită ulterior *trompa lui Eustachi*; a mai studiat și descris cu multe amănunte: anatomia dinților (observând prima și a doua dentiție), originea nervilor optici, circulația sanguină fetală, iar în 1563 a descoperit glandele suprarenale.

2.1. S-a născut la San Severino, în Italia, și i-a avut drept părinți pe Mariano Eustachi, medic renumit care aparținea unei familii de nobili, și pe Francesca (Benvenuti) Eustachi. Bartholomaeus Eustachius a primit o aleasă educație umanistă, dobândind temeinice cunoștințe de greacă, ebraică și arabă (acestea din urmă permițându-i să îl studieze și să îl traducă pe filosoful și medicul persan Avicenna direct din original). A studiat medicina la Archiginnasio della Sapienza din Roma și apoi, din 1540³ a început să o practice în orașul său natal. Remarcat de către ducele de Urbino, Eustachius a fost angajat de acesta ca medic personal, iar în 1547 a intrat și în slujba fratelui ducelui,

¹ Ijsewijn/ Sacré 1998: 324, 345.

² Datele referitoare la viața și opera lui Eustachius *apud*
http://www.nlm.nih.gov/exhibition/historicalanatomies/eustachi_bio.html și
<http://thephysicianspalette.com/2012/11/27/eustachi-medical-cartographer>.

³ Data nu este sigură.

cardinalul Giulio della Rovere, pe care l-a urmat la Roma în 1549. În 1559, devine profesor de anatomie la *Collegia della Sapienza*. Datorită poziției sale academice, a putut să obțină cadavre pentru disecție de la spitalele *Santo Spirito* și *Consolazione*, fapt care îl va ajuta la realizarea studiilor și observațiilor sale⁴. Eustachius s-a stins din viață la Roma în 1574.

2.2. Primele sale lucrări au fost *Ossium examen* și *De motu capitis*, ambele scrise în 1561. Au urmat, în 1562 și 1563, câteva lucrări remarcabile, *De renum structura*, *De auditus organis*, *De vena quae azygos graecis dicitur* și *Libellus de dentibus*. Aceste opere au fost publicate împreună în *Opuscula anatomica* (1564), deși *Libellus de dentibus* avea o pagină de titlu separată, purtând data 1563.

2.3. În 1552, cu ajutorul artistului Pier Matteo Pini a pregătit o serie de 47 de planșe anatomice care au fost gravate pe fața și reversul unor plăci de cupru de către Giulio de' Musi din Roma. Ilustrațiile erau pregătite pentru o lucrare intitulată *De dissensionibus ac controversiis anatomicis*, dar nu au fost niciodată publicate. Primele opt plăci au fost folosite în *Opuscula anatomica*. Celelalte treizeci și nouă de plăcuțe au fost descoperite la începutul secolului al XVIII-lea la un descendent al lui Pier Matteo Pini. Ele au fost cumpărate de papa Clement al XI-lea și predate medicului său, Giovanni Maria Lancisi, care era și profesor, asemeni lui Eustachius, la catedra de anatomie de la Sapienza. Lancisi a publicat plăcuțele, împreună cu celelalte opt deja apărute în 1564, sub titlul *Tabulae anatomicae Bartholomaei Eustachi quas a tenebris tandem vindicatas* (1714). Pierderea studiilor lui Eustachius timp de peste 100 de ani poate fi considerată ca un mare pas înapoi în dezvoltarea domeniului anatomiei.

3. *Libellus de dentibus* este un studiu detaliat referitor la anatomia dinților în care autorul discută prima și a doua dentiție, structura internă și externă a dinților, sensibilitatea acestora. Pe parcursul întregii lucrări, concepute cu o deosebită rigoare științifică, autorul își fundamentează propriile observații și concluzii, bazate pe disecția umană, pornind de la prezentarea și comentarea opiniilor lui Hippocrates, Aristotel și Galen⁵.

⁴ În general, Biserica Catolică nu era de acord cu efectuarea disecțiilor considerându-le un sacrilegiu, dar papii acelei perioade, Alexandru al VI-lea, Leon al X-lea și Paul al III-lea, încurajau dezvoltarea învățământului medical.

⁵ Medicina cultă europeană a fost dominată vreme îndelungată, până în secolul al XVII-lea, de preceptele celor doi reprezentanți „clasici” ai medicinei greco-latine, Hippocrates și Galen, și de cele ale persanului Avicenna. Dezvoltarea științei anatomiei nu poate fi înțeleasă fără a se admite faptul că Galen a definit nu numai această disciplină, ci întreg domeniul medicinei pentru o perioadă de o mie de ani, de-a lungul Antichității și a Evului Mediu. Abia în epoca Renașterii italiene, ca urmare a observațiilor atent făcute în timpul disecțiilor umane, medicii și chirurgii au început să pună la îndoială multe aspecte ale dogmei lui Galen și să corecteze erorile acestuia, rezultate ca urmare a faptului că observațiile sale erau făcute pe baza disecției animalelor. Tratatul lui Galen au fost dogma medicală susținută cu tărie de Biserica Catolică. A nu fi de accord cu învățăturile lui Galen putea atrage după sine cercetarea de către Inchiziție, cu tot ceea

3.1. Opusculul lui Eustachius are toate caracteristicile unui tratat științific, atât în ceea ce privește organizarea materiei, cât și trăsăturile lingvistice. Pornind de la distincția operată de Gérard Genette între text⁶ și paratext⁷, vom încerca să demonstrăm această afirmație discutând fiecare tip de paratext, precum și caracteristicile lingvistice ale lucrării. Elementele paratextuale, care reprezintă un discurs auxiliar, pus în slujba textului și având rolul de a-l ghida pe cititor în lectura tratatului *De dentibus*, sunt următoarele: pagina de titlu, dedicația, titlurile capitolelor și notele.

3.1.1. Pagina de titlu, adresată publicului și constituind o emblemă a textului, cuprinde numele autorului, însoțit de precizarea locului său de origine, titlul propriu-zis al lucrării, specificarea modului în care se făcea publicarea (*cum privilegiis „cu autorizare”*), locul și anul apariției (*Venetiis, MDLXIII*).

3.1.1.1. Ca element constitutiv al paratextului, esențial într-o lucrare cu caracter referențial în care credibilitatea mărturiei se sprijină pe identitatea autorului, puternic implicat în relatarea sa, **numele autorului** apare, potrivit uzului epocii, în cazul genitiv, însoțit de un adjectiv care indică locul natal al acestuia: *Bartholomaei Eustachii Sanctoseverinatis*.

3.1.1.2. Titlul opusculului analizat este constituit după formula clasică a operelor teoretice. El are o structură mixtă⁸, fiind compus din două elemente cu o funcție eminentemente descriptivă: un element rematic, destinat să aducă la cunoștință statutul

ce implica acest fapt (torturi și execuție). Mari anatomici ai secolului al XVI-lea, ca de exemplu Andreas Vesalius (1514-1564), au avut îndrăzneala de a combate învățăturile lui Galen. Eustachius a fost un adept convins al acestor învățături și, implicit, un adversar al teoriilor lui Vesalius, dar, pe măsură ce a avansat în cercetările sale bazate pe diseția umană, el a revenit asupra ideilor sale, acceptând faptul că nu toate afirmațiile lui Galen sunt corecte. Cf. Bartholomaeus Eustachius, *A little Treatise on the Teeth. The First Authoritative Book on Dentistry (1563)*. Edited and Introduced by David A. Chermin and Gerald Shklar and Published In Facsimile with a Translation from the Latin by Joan H. Thomas, Science History Publications/USA for Dental Classics in Perspective, 1999, Foreword, p. V-VII.

⁶ Genette 1987: 7: „Une suite plus ou moins longue d'énoncés verbaux plus ou moins pourvus de signification”.

⁷ Genette 1987: 7-8: „Le paratexte est donc pour nous ce par quoi un texte se fait livre et se propose comme tel à ses lecteurs, et plus généralement au public. Plus que d'une limite ou d'une frontière étanche, il s'agit ici d'un seuil, ou – mot de Borges à propos d'une préface – d'un „vestibule” qui offre à tout un chacun la possibilité d'entrer, ou de rebrousser chemin. „Zone indéfinie” entre le dedans et le dehors, elle-même sans limite rigoureuse, ni vers l'intérieur (le texte) ni vers l'extérieur (le discours du monde sur le texte), lisière, ou, comme disait Philippe Lejeune, «frange du texte imprimé qui, en réalité, commande toute la lecture». Cette frange, en effet, toujours porteuse d'un commentaire auctorial, ou plus ou moins légitimé par l'auteur, constitue, entre texte et hors-texte, une zone non seulement de transition, mais de *transaction*: lieu privilégié d'une pragmatique et d'une stratégie, d'une action sur le public au service, bien ou mal compris et accompli, d'un meilleur accueil du texte et d'une lecture plus pertinente – plus pertinente, s'entend, aux yeux de l'auteur et de ses alliés”.

⁸ Cf. Genette 1987: 85, 89-90.

generic, intenționat al lucrării care urmează („această carte este un mic tratat” – *Libellus*), și un element tematic care desemnează tema sau obiectul central al operei („această carte vorbește despre dinți” – *De dentibus*). Pe lângă această funcție denotativă, titlul opusculului are însă și efecte conotative: diminutivul *libellus* face trimitere la titluri similare ale unor opere antice și exprimă, totodată, modestia autorului, atribuirea, de către acesta, a unor dimensiuni și unei importanțe reduse lucrării sale.

3.1.2. Imediat după pagina de titlu urmează **dedicația** care, în epoca lui Eustachius, este un enunț autonom conținând numele *dedicatarului* (în cazul nostrum cardinalul Marco Antonio Da Mula⁹, cunoscut și sub numele de Marcantonio Amulio), urmat de o *epistolă dedicatorie*. În această epistolă Eustachius face apel la patronajul moral și intelectual al cardinalului, invocându-l ca instanță științifică superioară și făcându-l responsabil, într-o oarecare măsură, de opera care îi este dedicată. În același timp, înscriindu-se în tiparele epocii, dedicația îndeplinește și funcția de prefață în care autorul descrie circumstanțele în care a fost scrisă lucrarea, scopul ei și modul în care a fost prelucrată informația avută la dispoziție. Mesajul transmis este: „iată de ce și iată cum trebuie citit”¹⁰ acest opuscul. Epistola dedicatorie are un puternic caracter retoric, în care elementul central, *captatio benevolentiae*, se sprijină pe topos-ul autodiminuării, pe afirmarea solemnă a incapacității¹¹. Eustachius folosește ca termeni tehnici ai acestei *excusatio* sintagmele *imbecillitas ingenii* (slăbiciunea intelectuală), *humilitas < lucubrationis >* (modestia lucrării), puse în opoziție cu epitetele atribuite patronului său: *tu maxime omnium idoneus* (tu, cel mai vrednic dintre toți), *praestantissimus philosophus* (filosof fără seamăn), *Tua Amplitudo* (Măreția Ta), *singularis humanitas tua* (neasemuita ta cultură spirituală), precum și cu meritele celorlalți autori care s-au ocupat de anatomia umană etc. În buna tradiție clasică¹², Eustachius își exprimă speranța ca meritele acestor autori să nu-i umbrească modesta contribuție la sporirea cunoștințelor în domeniul medicinei.

3.1.3. Pentru a-și atinge scopurile propuse, orice lucrare științifică are nevoie de o riguroasă organizare a materiei. *Libellus de dentibus* este împărțit în treizeci de capitole precedate de **subtitluri** – un alt element paratextual - care se prezintă ca un scurt rezumat, având rolul de a-l orienta pe cititor în lectură.

3.1.4. Eustachius este un autor care și-a compus lucrarea cu deosebită acribie. Pe lângă comentariile critice asupra surselor sale, Aristotel, Hippocrates și Galen, incluse în tot cuprinsul textului, el are și numeroase **note**, plasate la sfârșitul opusculului, care conțin explicații și indicații privitoare la izvorul supus judecății sale. Aceste note sunt similare parantezelor explicative sau construcțiilor incidente, iar prezența lor este

⁹ Având în vedere strânsele legături pe care le avea Eustachius cu Biserica Catolică, alegerea unui înalt prelat ca patron spiritual al lucrării era de așteptat.

¹⁰ Genette 1987: 183.

¹¹ Cf. Curtius 1970: 476-478.

¹² V. de ex. *Prefața* care deschide opera lui Titus Livius, *Ab urbe condita*.

generată de necesitatea de a asigura fluenta textului și de a evita repetițiile supărătoare.¹³ Pentru înlesnirea identificării locului exact din text la care se referă nota respectivă, rândurile fiecărei pagini sunt numerotate, iar trimiterea se face la pagină și la rând.

3.2. Alături de elementele caracteristice stilului științific întâlnite la nivelul paratextului, *Libellus de dentibus* prezintă o serie de particularități lingvistice, subordonate principiilor de bază ale comunicării tehnice sau științifice: claritatea și precizia.¹⁴

3.2.1. În domeniul morfologiei, în categoria numelui cele mai numeroase sunt substantivele comune care desemnează, în marea lor majoritate, clase de referenți: diversele tipuri de dinți (canini, molari, incisivi), diversele tipuri de viețuitoare ai căror dinți au caracteristici comune sau diferite (om, câine, maimuță, oaie) etc. Substantivele proprii, frecvent folosite de altfel, desemnează autorii la care se referă Eustachius atunci când susține, combate sau argumentează o teorie.

3.2.2. Adjectivele prezintă însușirile perceptibile ale referenților luați în discuție: forma (ascuțit, lat, bont), dimensiunea (mare, mic) – care adeseori este determinată relativ (mai mare/mic decât, cel mai mare/mic) –, culoarea (alb, gălbui, întunecat), duritatea etc.

3.2.3. În ceea ce privește verbul, având în vedere caracterul descriptiv al textului, cel mai frecvent este întrebuințat indicativul. Modurile conjunctiv și infinitiv sunt folosite după regulile sintactice ale limbii latine.

3.2.4. Spre deosebire de latina barocă a dedicației, abundând în procedee retorice, cu o frazare apropiată de periodul clasic, frazele textului propriu-zis sunt relativ scurte, cu o structură destul de simplă și o topică de multe ori apropiată de cea a limbilor neolatine moderne.

Propozițiile principale sunt enunțiative coordonate copulativ sau adversativ. Dintre subordonate se remarcă, prin frecvență, subordonatele cauzale, privilegiate datorită caracterului lor explicativ. Urmează atributivele, de altfel specifice lucrărilor cu caracter teoretic descriptiv cum este *Libellus*, concesivele, utilizate în pasajele în care se urmărește combaterea opiniei uneia dintre surse, temporalele și condiționalele în contextele în care sunt necesare detalii suplimentare privitoare la momentul sau condițiile în care se săvârșește o anumită acțiune, precum și interogativele indirecte duble prin care se prezintă alternativele unei probleme puse în discuție. Textul abundă, de asemenea, în structuri sintactice precum explicația, exemplificarea și clasificarea.

3.2.5. Eustachius folosește o terminologie de specialitate, alcătuită din cuvinte aparținând atât latinei clasice (*dens, os, maxilla* etc.), cât și medio- și neolatinei (*cranium*). Pentru deplina lămurire a sensului unor termeni sau în lipsa unei denumiri specifice în latină el indică un corespondent în limba greacă: *cuius generis etiam sunt etiam quae a devoranda carne sarkophagounta et quae a solidis pedibus monycha dicuntur* („din aceeași categorie fac parte <animalele> care sunt numite *carnivore* după

¹³ Cf. Chivu 2000: 133.

¹⁴ Chivu 2000: 67.

calitatea lor de a devora carnea și cele numite *monocopitate* după picioarele lor compacte”); *haec ipsa foramina bótria et „cavernae” appellantur* („Aceste găuri sunt numite *bótria* <în greacă> și *cavernae* <în latină>”); de asemenea, acolo unde este cazul, el încearcă să explice etimologia cuvântului respectiv : *eam oris partem „dentem” nominant, quae odoús quasi edoús ab édo, hoc est „comedi”, a Graecis dicitur; et a Latinis, eos, ut arbitror, imitantes, „dens” quasi „edens”* („<medicii> numesc „dinte” acea parte a gurii căreia grecii îi spun *odoús*, ca un fel de *edoús*, derivând din verbul *édo* „a mânca”, iar latinii, imitându-i pe greci, zic *dens*. cum ar veni *edens* <<mâncând>>”). Pentru claritatea expunerii sunt foarte frecvent întrebuițate pronumele demonstrative *hic, haec, hoc* și *ille, illa, illud*.

Spre a exemplifica o parte dintre aceste caracteristici ale stilului lui Eustachius, reproducem în continuare dedicația, precum și capitolul al treilea. Ortografia este cea a originalului.

Marco Antonio Amulio, Cardinali amplissimo, Bartholomaeus Eustachius foelicitatem.

Quum multa iam pridem, Cardinalis amplissime, ad hominis dentes pertinentia in tractatione et frequenti usu anatomes obseruassem, ea paucis ante mensibus amicorum hortatu in libellum redegi; ad quem nunc edendum magnis eorundem precibus, quoniam impellor ac pene cogor, uisum est mihi, ne de huius meae diligentiae ac inuentionis fructu proprio arbitrio temere decernerem, quaecunque a me excogitata fuerunt iis, qui de singulis incorrupte iudicanda solent, examinanda atque corrigenda proponere simulque libellum ipsum alicui uiro dicare, a quo defendi et doctrina et auctoritate posit. Occuristi uero tu maxime omnium idoneus, qui, antea quam te ad altiore dignitatis gradum uirtutes tuae extulissent, Philosophus eras praestantissimus et in iisdem adhuc studiis ita uersaris, ut nemo uideatur ea uehementius amplecti et neminem habeant homines aliqua uirtutis uel ingenii laude praediti a quo maiora possint au ornamenta aut beneficia expectare. Hac itaque spe et singulari humanitate tua fretus te elegi quo iudice, patrono ac defensore is meus libellus in publicum exiret. Id quod feci, re ita postulante, quoniam, quum a probatissimis non solum medicorum, sed philosophorum quoque opinionibus aliquando uel inuitus recedam, opus est ut doctissimus in primis philosophus huius tractationis defensionem suscipiat atque ego (ita uiuam) quando ueterum sententiae non adhaereo, non eam ob causam id facio, quemadmodum hac tempestate nonnulli, ut inanem gloriam aucuper, uerum ut caeteros ueritatis cupidos ad pulcherrimas res inuestigandas excitem et inflammem. Maxima sane sunt illi laude digni, quos scio ad eum finem hodie diu noctuque in Hippocratis, Aristotelis et Galeni lectione uersari ut ex eorum libris menda tollant et eorundem simul sententias illustrent et nobis aperiant. Quod quidem ego (ingenue fateor) prae imbecillitate ingenii praestare assequique non possum, sed, sicut amo eos de hoc labore mirum in modum et me illis plurimum debere fateor, ita uicissim cupio, ut studium illi meum, quaecunque sit, ne aspernentur. Nam quanquam haec de dentibus lucubratio propter eius humilitatem periculum adeat, ne ab iis improbata, qui ne Galeno quidem parcent, et prorsus neglecta lateat et a paucis legatur aut certe paulo post mecum intereat, tamen satis utilem laborem me suscepisse etiam isti existimare poterunt quando nemo hinc non percipiat, me quoque eodem mihi fine proposito pro uiribus ingenii in eo laborare, ut ueterum scriptorum auctoritas, quatenus ueritas patitur, conseruetur et dignitas amplificetur. Nam et ipse etiam sedulo curo, ut quae uetustate manca sunt, et fere obsoluerunt, quaeque negligentia et inuidia hominum deprauata passim occurrunt, partim emendatione, partim interpretatione suppleantur, renouentur et corrigantur atque in pristinum demum nitorem restituantur. Caeterum

te etiam atque etiam obsecro, Cardinalis amplissime, ut hanc meam lucubrationem quasi pignus obseruantiae erga te meae hilari uultu accipias et quando a negociis et grauioribus studiis animum relaxas legere ne graueris. Persuadeo autem mihi ipse fore si tu quae a me scripta sunt nec spreueris, nec improbaueris, ut a reliquis, qui ingenio ac doctrina praestant, non probentur modo, sed etiam laudentur, ut quae tua potius doctrina ac prudentia tanquam regula seu perpendicularo dimensa sint, quam solo Tuae Amplitudinis fauore suffulta. Quod si uideas aliquid a me dictum a uero abesse, uel dubitatione non carere ac propterea tuo patrocínio indignum esse, ut me solo nutu moneas, omni contentione peto. Siquidem non cupio solum, ut hic libellus eximia doctrina et grauissima auctoritate tua ab iniquorum hominum iniuriis defendatur, uerum etiam ut integerrimo iudicio corrigatur. Me autem tibi etsi pluribus aliis nominibus obligatum hanc ob causam ita deuinxeris, ut neminem sis posthac habiturus qui libentius tua causa omnes labores suscipiat et pericula etiam extrema subeat. Vale. Romae octauo Idus Decembris M.D.LXLL.

Bartholomaeus Eustachius îi <urează> fericire Eminentței sale, preamăritului cardinal
Marcus Antonius Amulius

După ce, preamărite cardinal, încă de multă vreme am observat, în cursul cercetărilor și în constanta mea activitate de disecție, multe lucruri legate de dinții umani, la îndemnul prietenilor mei, în urmă cu câteva luni am strâns aceste observații într-un opuscul. La marile lor insistențe de a-l publica acum, pentru că mă simt aproape silit <la aceasta>, ca să nu iau o hotărâre nesăbuită, după bunul meu plac, privitoare la fructul sânguinței și descoperirilor mele, mi s-a părut potrivit să propun ca tot ceea ce am descoperit să fie examinat și corectat de cei care au obiceiul de a judeca fiecare lucru într-un mod nepărtinitor și, în același timp, să dedic cartea cuiva a cărui erudiție și influență ar putea să o apere. Iar Tu mi te-ai arătat a fi cel mai vrednic dintre toți, pentru că erai un filosof fără seamăn înainte ca virtuțile Tale să Te fi ridicat la această treaptă atât de înaltă a demnității și pentru că ești atât de absorbit de studiile Tale încât nimeni nu pare că le îmbrățișează cu mai multă înfocare, iar oamenii care posedă oarecare virtute și inteligență nu au pe nimeni altcineva de la care să poată aștepta onoruri sau binefaceri mai mari. Așadar, bizuindu-mă pe această speranță și pe neasemuita Ta cultură spirituală, Te-am ales ca judecător, patron și apărător al opusculului meu pentru ca el să iasă în public. Ceea ce am și făcut, dat fiind că situația însăși o cerea, deoarece este necesar – pentru că uneori chiar și fără voia mea m-am distanțat de părerile nu numai ale celor mai distinși dintre medici, ci și dintre filosofi –, ca mai ales un filosof erudit să ia asupra-și apărarea acestei lucrări.

Iar eu – jur pe viața mea –, atunci când contrazic părerea celor din vechime o fac nu pentru a vâna o glorie deșartă, așa cum s-au obișnuit mulți în ziua de astăzi, ci pentru a-i îmboldi și stârni și pe ceilalți căutători de adevăr să facă descoperiri valoroase. Sunt vrednici de cea mai mare laudă cei despre care știu că se ocupă, zi și noapte, cu studierea lui Hippocrate, Aristotel și Galen cu scopul de a elimina erorile din lucrările acestora și totodată de a explica teoriile lor și de a ni le face cunoscute. Mărturisesc deschis că slăbiciunea mea intelectuală nu îmi permite să fac la fel și să fiu pe potriva lor. Dar, așa cum eu îi respect peste măsură pentru munca lor și recunosc că le datorez foarte mult, tot astfel sper, la rândul meu, ca ei să nu disprețuiască lucrarea mea, oricum ar fi ea. Căci, deși există pericolul ca această lucrare a mea despre dinți, din cauză că e neînsemnată, să fie dezaprobată de cei care nu îl cruță nici măcar pe Galen și, în consecință, să fie trecută de tot cu vederea și să fie citită numai de câțiva sau, cu siguranță, să piară curând după moartea mea, aceștia vor putea totuși să spună că am făcut o lucrare bună. La urma urmei oricine își va da seama că am trudit, după puterea minții mele, în același scop și anume să păstrez autoritatea vechilor autori, în măsura în care este conformă adevărului, și să le sporesc reputația.

Eu însumi iau seama cu mare grijă ca <ideile> care sunt incomplete și aproape au căzut în desuetudine din pricina vechimii lor și care, din neglijența ori reaua-voință a oamenilor, se arată corupte în totalitate să fie completate, refăcute, corectate și, în cele din urmă, readuse la vechea lor strălucire, parțial prin emendări, parțial prin interpretări.

Și astfel Te rog fierbinte, preamărite cardinal, să primești cu bucurie lucrarea mea, ca zălog al respectului meu față de Tine; iar când Îți destinzi sufletul de la treburile și preocupările însemnate, să nu refuzi să o citești. Sunt încredințat că va fi în favoarea mea dacă Tu nici nu vei disprețui și nici nu vei respinge cele scrise de mine, astfel încât ceilalți, care sunt mai presus de mine prin inteligența și învățătura lor, nu numai că le vor aprecia, ci le vor și lauda, deoarece mai degrabă au fost măsurate cu învățătura și înțelepciunea Ta, precum cu rigla și firul cu plumb, decât au fost sprijinite doar de afecțiunea Măreției Tale. Iar dacă vei constata că oricare dintre spusurile mele se abate de la adevăr, sau prezintă îndoială și de aceea este nevrednică de protecția Ta, Te rog din răspuțeri să îmi atragi atenția doar cu un semn din cap. Doresc ca acest opuscul nu numai să fie apărat de extraordinara Ta învățătură și de atât de marea Ta autoritate împotriva calomniilor celor nedrepti, ci și să fie corectat cu o judecată imparțială. Deși Îți sunt dator din multe alte motive, într-atât m-ai legat de Tine cu acest favor, încât de acum înainte nu vei avea pe nimeni altul care să își asume mai bucuros orice trudă pentru Tine și să înfrunte primejdiile, chiar și pe cele mai mari. Cu bine. <Scris> la Roma, într-a opta zi a idelilor lui Decembrie¹⁵ 1572.

Dentium magnitudo et numerus

Cap<ut> III

Homo multis animalibus comparatus os angustum habet et dentes exiguos. Etenim pro magnitudine oris dentium quoque robur, quod in figura duritieque ac mole consistit, natura singulis attribuit. Quod si humani dentes inter se conferantur, aequales profecto non sunt, sed alii parui, alii magni. Magnos appellare uidentur anatomici pluribus radicibus affixos, exiguos paucioribus, uni scilicet, uel ad summum duabus. Vtrum autem, hac ratione adductus, inter exiguos primos etiam maxillares Galenus numeret, an secus, ex eius uerbis difficile percipitur. Quamuis enim hoc ea in parte innuere uideatur, ubi ait in media oris capedine magnos dentes esse, in interna exiguos, ueluti etiam in anteriore, tamen alibi molares magnos esse testatur, reliquos exiles, ut dubitet aliquis sibi ipsum non constare. De numero dentium inter anatomicorum principes non parua lis est. Plerunque, ut ait Hippocrates, duo et triginta sunt, nimirum in utraque maxilla sexdecim. Galenus in eadem est sententia, interdum tamen hunc numerum, ut mox dicam, uel auget, uel imminuit. Aristoteles plures dentes maribus inesse quam foeminis et iis, qui longioris uitae sunt, quam qui breuioris, fortasse minus recte existimauit. Posteriores rem hanc explicant, triginta duos uiris, triginta mulieribus assignant. Cuius quidem dissensionis causam puto ego ad solos maxillares esse referendam, quia in hominibus incisorum et caninorum numerus perquam raro, maxillarum uero frequenter immutatur. Ideoque quum de molaribus agemus hac etiam de re disputabimus.

Capitolul 3

Despre mărimea și numărul dinților

Prin comparație cu multe animale, omul are o gură îngustă și dinți mici. Căci, în funcție de mărimea gurii, natura atribuie fiecărui animal dinți de o anumită tărie care constă în forma, duritatea și volumul dinților. Dar, dacă am face o comparație între dinții umani, negreșit <am găsi

¹⁵ Adică pe 8 decembrie.

că> aceștia nu sunt de mărime egală, ci unii sunt mici, iar alții sunt mari. Anomiștii par să numească „mari” dinții fixați prin mai multe rădăcini și „mici” pe cei fixați prin mai puține, adică numai una sau două cel mult. Este greu de înțeles din spusele lui Galen dacă el, urmând acest raționament, include printre dinții „mici” primii dinți maxilari, sau dacă are vreun alt motiv. Căci, deși pare să fie de acord cu aceasta în pasajul în care spune că dinții mari sunt situați în mijlocul cavității orale, iar cei mici în interior precum și în zonele anterioare, totuși, în alte părți, el spune că molarii sunt dinți mari, ceilalți sunt mici, astfel încât am putea pune la îndoială faptul că este consecvent cu sine însuși.

În ceea ce privește numărul dinților, există mari dezacorduri între anomiștii de frunte. În general, după cum spune Hippocrates, sunt treizeci și doi, firește câte șaisprezece pe fiecare maxilar. Galen este de aceeași părere, dar uneori, așa după cum voi arăta curând, el fie sporește acest număr, fie îl micșorează.

Aristotel a considerat că masculii au mai mulți dinți decât femelele și poate și mai greșit a socotit că cei care trăiesc mai mult ar avea mai mulți dinți decât cei a căror viață este mai scurtă. Cei de după el, explicând mai limpede această chestiune, atribuie bărbaților 32 de dinți, iar femeilor 30. Eu sunt de părere că motivul acestui dezacord trebuie pus numai pe seama dinților maxilari, deoarece la oameni numărul incisivilor și al caninilor foarte rar se schimbă, în vreme ce există variații frecvente ale numărului dinților maxilari. De aceea, când voi trata despre molarii, voi avea în vedere și această problemă.

BIBLIOGRAFIE

- Chivu, Gh., 2000, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Variantele stilistice*, București, Editura Univers enciclopedic.
- Curtius, Ernst Robert, 1970, *Literatura europeană și Evul Mediu latin*. Trad. rom. de Adolf Armbruster, cu o introducere de Alexandru Duțu, București, Editura Univers.
- Genette, Gérard, 1987, *Seuils*, Paris, Éditions Du Seuil.
- Ijsewijn, Jozef/ Dirk Sacré, 1998, *Companion to Neo-Latin Studies*. Part II, *Literary, Linguistic, Philological and Editorial Questions*. Second entirely rewritten edition, Leuven University Press.